OILAVIY AJRIMLARNI OLDINI OLISHDA IJTIMOIY PEDAGOGNING O‘RNI VA VAZIFALARI

Utemuratova Diana Taumuratovna[1],
Xalqaro Nordik Universiteti 2-bosqich magistranti
E-mail: utemuratovadiana1@gmail.com
N.X.Lutfullayeva[2]
ps.f.n., dotsent

Received: 10.10.2025
Revised: 11.10.2025
Accepted: 12.10.2025
Kalit so‘zlar:
oila, ajrim, ijtimoiy pedagog, profilaktika, tarbiya, ijtimoiy hamkorlik, nizolarni boshqarish.
Keywords:
family, divorce, social pedagogue, prevention, upbringing, social cooperation, conflict management.
Ключевые слова:
семья, развод, социальный педагог, профилактика, воспитание, социальное партнёрство, управление конфликтами.

Annotatsiya. Mazkur maqolada oilaviy ajrimlarning ijtimoiy-pedagogik sabablari va ularni oldini olishda ijtimoiy pedagoglarning o‘rni hamda vazifalari tahlil qilinadi. Oilaviy nizolarni erta aniqlash, profilaktika va reabilitatsiya ishlarida ijtimoiy pedagogning metodik yondashuvlari ochib beriladi. Shuningdek, oilaviy qadriyatlarni mustahkamlashda ta’lim muassasalari, mahalla va jamoatchilik bilan hamkorlikning ahamiyati yoritilgan.

Annotation. This article analyzes the socio-pedagogical causes of family divorces and examines the role and responsibilities of social pedagogues in preventing them. It highlights methodological approaches of social workers in the early detection, prevention, and rehabilitation of family conflicts. The importance of cooperation between educational institutions, neighborhood communities, and the public in strengthening family values is also emphasized.

Аннотация. В статье анализируются социально-педагогические причины семейных разводов, а также роль и задачи социального педагога в их предотвращении. Раскрываются методические подходы социального педагога в раннем выявлении семейных конфликтов, профилактике и реабилитации. Кроме того, подчеркивается значение сотрудничества образовательных учреждений, махалли и общественности в укреплении семейных ценностей.

Kirish. Bugungi globallashuv va ijtimoiy o‘zgarishlar davrida jamiyat hayotining barqarorligi, avvalo, oilaning mustahkamligi bilan chambarchas bog‘liqdir, chunki oila shaxsning birlamchi ijtimoiylashuv muhiti bo‘lib, unda

`

insonning axloqiy, ma’naviy, madaniy va psixologik qadriyatlari shakllanadi. Shu bois oilaning barqarorligini ta’minlash va ajrimlarning oldini olish masalasi har bir jamiyat uchun dolzarb ijtimoiy muammo hisoblanadi. So‘nggi yillarda mamlakatimizda nikoh va ajrimlar statistikasi tahlili shuni ko‘rsatadiki, oila institutida muayyan ijtimoiy, psixologik hamda iqtisodiy omillar ta’siri ostida nizolar va ziddiyatlar kuchaymoqda, natijada oilaviy ajrimlar soni ortib, bu esa farzandlar tarbiyasiga, ularning psixologik holatiga va ijtimoiy moslashuviga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Mazkur muammoni bartaraf etishda ijtimoiy pedagogning o‘rni beqiyosdir, chunki u oilaning ichki muhitini o‘rganish, nizolarning sabablarini aniqlash, ularni bartaraf etish bo‘yicha psixologik va pedagogik yordam ko‘rsatish, shuningdek, oilaviy qadriyatlarni mustahkamlashga qaratilgan profilaktik ishlarni tashkil etish orqali muhim ijtimoiy vazifani bajaradi. Ijtimoiy pedagog oila a’zolari bilan individual suhbatlar o‘tkazadi, ota-ona va farzand o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni tahlil qiladi hamda konfliktlarni hal etish strategiyalarini ishlab chiqadi. Bugungi kunda davlat siyosatida oilani qo‘llab-quvvatlash, ajrimlarni kamaytirish va yoshlarni mustahkam nikohga tayyorlash bo‘yicha qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda, shu nuqtai nazardan ijtimoiy pedagoglarning mas’uliyati yanada ortmoqda. Ular faqat muammoni bartaraf etuvchi emas, balki oldini oluvchi, tarbiyaviy va ma’rifiy faoliyatni tashkil etuvchi mutaxassislar sifatida faoliyat yuritishlari zarur. Ijtimoiy pedagogning kasbiy mahorati, kommunikativ qobiliyati, psixologik bilimlari va insonparvarlik yondashuvi oilaviy nizolarning ildiziga chuqur kirib borish va ularni samarali hal etish imkonini beradi. Shunday qilib, oilaviy ajrimlarning oldini olishda ijtimoiy pedagogning o‘rni nafaqat psixologik yordam ko‘rsatish bilan, balki jamiyatda sog‘lom oilaviy qadriyatlarni shakllantirish, oila va jamiyat o‘rtasidagi ijtimoiy bog‘liqlikni mustahkamlash, yoshlarni oila hayotiga tayyorlash bilan ham belgilanadi. Ushbu mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, oilaviy ajrimlarning ijtimoiy oqibatlari nafaqat bir oilaning, balki butun jamiyatning ma’naviy salomatligiga ta’sir ko‘rsatadi, shu sababli ijtimoiy pedagoglarning ushbu sohadagi faoliyatini ilmiy, amaliy va tizimli asosda tashkil etish zarur bo‘lib, bu jamiyat barqarorligi va farovonligining muhim omillaridan biridir.

Adabiyotlar tahlili. Oilaviy ajrimlarni oldini olish masalasi bo‘yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, oila institutining barqarorligi va mustahkamligi jamiyatning ijtimoiy taraqqiyoti uchun asosiy omillardan biridir [1]. Oila shaxsning ijtimoiylashuv jarayonida eng muhim ijtimoiy muhit bo‘lib, unda insonning axloqiy, ma’naviy va psixologik qadriyatlari shakllanadi [2]. Shu bois

`

oilaviy nizolar va ajrimlarning oldini olishda ijtimoiy pedagogning o‘rni alohida ahamiyat kasb etadi, tadqiqotlarda ta’kidlanishicha, ijtimoiy pedagogning asosiy vazifasi oila ichidagi munosabatlarni tahlil qilish, muammoli holatlarni erta bosqichda aniqlash va ularni ijobiy yo‘l bilan hal etishdan iboratdir [3]. Bu jarayonda ijtimoiy pedagog faqat muammoni bartaraf etuvchi emas, balki profilaktik ishlarni amalga oshiruvchi, ya’ni ajrimlar sodir bo‘lishidan oldin ularning sabablarini aniqlab, oilani muvozanatga keltiruvchi mutaxassis sifatida faoliyat yuritadi. Psixologik yondashuv nuqtai nazaridan, ajrimlarning asosiy sabablari ko‘p hollarda er-xotin o‘rtasidagi kommunikatsiya yetishmovchiligi, iqtisodiy tanglik, o‘zaro ishonchning pasayishi va hissiy befarqlik bilan bog‘liq ekani aniqlangan [4]. Shu sababli ijtimoiy pedagoglar o‘z faoliyatida psixologik maslahat, treninglar, oila a’zolari o‘rtasida muloqotni yaxshilashga qaratilgan metodlardan foydalanishlari maqsadga muvofiqdir. Zamonaviy ilmiy manbalarda qayd etilishicha, oilaviy ajrimlarning oldini olishda ijtimoiy pedagoglarning faoliyati tizimli yondashuv asosida yo‘lga qo‘yilishi lozim, bunda davlat va jamoat tashkilotlari bilan hamkorlik muhim o‘rin tutadi [5]. Shuningdek, xorijiy tajribalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, oilaviy nizolarni hal etishda mediatsiya tizimi keng qo‘llaniladi, bu jarayonda ijtimoiy pedagog va psixologlar birgalikda ishlaydi, mediatsiya orqali er-xotin o‘rtasidagi kelishmovchiliklar tinch yo‘l bilan bartaraf etilib, ajrimlar soni sezilarli darajada kamaytiriladi [6]. O‘zbekistonda ham so‘nggi yillarda oilani mustahkamlash va ajrimlarning oldini olish bo‘yicha “Mahalla” tizimi doirasida ijtimoiy pedagoglar faoliyati kengaytirilmoqda, ularning vazifalari oilalar bilan individual ishlash, yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash, ijtimoiy-psixologik muhitni yaxshilash kabi yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi, shu asosda aytish mumkinki, oilaviy ajrimlarni kamaytirish va sog‘lom oilaviy qadriyatlarni shakllantirishda ijtimoiy pedagogning roli nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham egadir [7].

Materiallar va usullar. Ushbu tadqiqot ishida oilaviy ajrimlarni oldini olishda ijtimoiy pedagogning o‘rni va vazifalarini o‘rganish maqsadida kompleks yondashuv qo‘llanildi, bunda nazariy, empirik va tahliliy metodlar uyg‘un holda qo‘llanildi. Nazariy jihatdan oila instituti, ajrimlarning psixologik va ijtimoiy sabablari, ijtimoiy pedagogikaning zamonaviy tamoyillari, shuningdek, oilaviy tarbiyaning pedagogik asoslari bo‘yicha ilgari o‘rganilgan manbalar, ilmiy maqolalar, qonun hujjatlari hamda amaliy tajribalar tahlil qilindi. Shu orqali oilaviy ajrimlarning oldini olishga qaratilgan ijtimoiy-pedagogik faoliyatning asosiy yo‘nalishlari aniqlanib, ularni amaliyotda qo‘llash imkoniyatlari belgilab olindi. Tadqiqotning empirik bosqichida Tashkent viloyati hududidagi bir qator oilalar, mahalla fuqarolar yig‘inlari hamda

`

ta’lim muassasalari qoshidagi ijtimoiy pedagoglar faoliyati o‘rganildi, bu jarayonda so‘rovnoma, suhbat, intervyu va kuzatuv metodlaridan foydalanildi. So‘rovnomalar orqali turli yoshdagi, turli ijtimoiy mavqega ega bo‘lgan oila a’zolarining oilaviy munosabatlarga, nizolarni hal etish jarayonlariga va ijtimoiy pedagogning yordamiga munosabati aniqlab olindi. Suhbatlar davomida esa ajrim holatlarini boshdan kechirgan shaxslar, mahalla faollari, psixologlar va ijtimoiy pedagoglarning fikrlari o‘rganilib, ularning tajribalari tahlil qilindi. Kuzatuv metodi yordamida ijtimoiy pedagoglarning amaliy faoliyati, ularning oilalar bilan ishlash jarayoni, muammoli vaziyatlarda tutgan o‘rni hamda yordam ko‘rsatish usullari o‘rganildi. Ma’lumotlarni tahlil qilishda statistik va qiyosiy metodlardan foydalanilib, ajrimlar sonining so‘nggi yillardagi dinamikasi, ularning ijtimoiy sabablari va ularni kamaytirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan chora-tadbirlarning samaradorligi aniqlab chiqildi. Shu bilan birga, tadqiqot davomida xorijiy tajriba ham o‘rganilib, Finlyandiya, Germaniya va Janubiy Koreya kabi mamlakatlarda ijtimoiy pedagoglarning oilaviy nizolarni oldini olishdagi amaliy faoliyat tahlil qilindi va O‘zbekiston sharoitiga mos takliflar ishlab chiqildi. Tadqiqot jarayonida olingan ma’lumotlar tizimlashtirilib, ularning tahliliy natijalari asosida ijtimoiy pedagogning oilaviy ajrimlarning oldini olishdagi samarali faoliyat modeli ishlab chiqildi. Shu tariqa qo‘llanilgan materiallar va usullar orqali olingan ma’lumotlar ijtimoiy pedagogikaning amaliyotga yo‘naltirilgan ilmiy asoslarini mustahkamlashga xizmat qildi.

1-Jadval. Oilaviy ajrimlarning asosiy sabablari tahlili

Ajrim sababi	**Foiz miqdori (%)**	**Izoh**
Er-xotin o‘rtasidagi tushunmovchilik	60%	Muloqot yetishmasligi, hissiy sovuqlik, o‘zaro hurmatning kamayishi
Iqtisodiy muammolar	25%	Moliyaviy tanglik, ishsizlik, qarzlar va ijtimoiy bosim
Ijtimoiy muhit va bosim	10%	Qarindoshlar, qo‘shnilar yoki jamiyat aralashuvi
Psixologik mos kelmaslik	5%	Xarakter farqi, temperament mos kelmasligi

Yuqoridagi jadvallarda oilaviy ajrimlarning asosiy sabablari va ularni oldini olishda ijtimoiy pedagogning faoliyat yo‘nalishlari tahlil qilingan. Birinchi jadvalda

`

ajrimlarning eng ko‘p uchraydigan sabablari ko‘rsatilib, ulardan eng asosiylari sifatida er-xotin o‘rtasidagi tushunmovchilik (60%) va iqtisodiy muammolar (25%) qayd etilgan. Bu raqamlar oilaviy barqarorlikni ta’minlashda muloqot madaniyati, o‘zaro hurmat, hamda moddiy ta’minot muhim omillar ekanligini ko‘rsatadi. Ijtimoiy muhit va psixologik mos kelmaslik kabi omillar nisbatan kamroq foizni tashkil etsada, ular ham ajrimlarning oldini olishda e’tibordan chetda qolmasligi kerak.

2-Jadval. Ijtimoiy pedagogning oilaviy ajrimlarning oldini olishdagi faoliyat yo‘nalishlari

Faoliyat yo‘nalishi	Amalga oshirish shakli	Kutilayotgan natija
Psixologik maslahatlar	Individual va guruhiy suhbatlar	Oila a’zolari o‘rtasida o‘zaro tushunishni yaxshilash
Profilaktik tarbiyaviy tadbirlar	Ma’naviy-ma’rifiy seminar va treninglar	Ajrimlarning oldini olish bo‘yicha ongli yondashuv shakllantirish
Mediatsiya va murosaga keltirish	Er-xotin bilan vositachilik asosida ishlash	Nizoli holatlarni tinch yo‘l bilan hal etish
Mahalla va ta’lim muassasalari bilan hamkorlik	Tizimli ijtimoiy-pedagogik ishlar	Oilaviy qadriyatlarni mustahkamlash
Yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash	Trening, suhbat va maslahat mashg‘ulotlari	Mustahkam nikohga tayyorlangan yosh avlodni tarbiyalash

Ikkinchi jadval esa ijtimoiy pedagogning oilaviy ajrimlarning oldini olishdagi asosiy faoliyat yo‘nalishlarini yoritadi. Unda psixologik maslahatlar berish, profilaktik tadbirlar o‘tkazish, mediatsiya orqali nizoli holatlarni hal etish, mahalla va ta’lim muassasalari bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yish hamda yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash kabi yo‘nalishlar ko‘rsatilgan. Ushbu faoliyat turlari bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, ijtimoiy pedagogning oilaviy muhitni mustahkamlashdagi kompleks yondashuvini ifodalaydi. Jadvaldan kelib chiqadiki, ijtimoiy pedagoglar nafaqat muammolarni hal etishda, balki ularning oldini olishda ham faol ishtirok etishlari zarur. Shu bois, ularning kasbiy tayyorgarligi, psixologik bilim darajasi va

`

ijtimoiy hamkorlik ko‘nikmalari oilaviy ajrimlar profilaktikasida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot muhokamasi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, oilaviy ajrimlarni oldini olishda ijtimoiy pedagogning roli ko‘p qirrali va tizimli yondashuvni talab etadi. O‘tkazilgan so‘rovnomalar, suhbatlar va kuzatuvlar tahlili asosida aniqlanishicha, ajrimlarning asosiy sabablari o‘rtacha 60 foiz holatlarda oila a’zolari o‘rtasidagi o‘zaro tushunmovchilik va muloqotning yetarli emasligi bilan bog‘liq, 25 foiz hollarda iqtisodiy muammolar, 10 foiz hollarda esa ijtimoiy bosim va muhit ta’siri natijasida yuzaga kelmoqda, qolgan 5 foiz holatlar esa shaxsiy xulq-atvor va psixologik mos kelmaslik bilan izohlanadi. Shu ma’lumotlar ijtimoiy pedagoglarning faoliyatida aynan kommunikativ va psixologik yondashuvlarning kuchaytirilishi zarurligini ko‘rsatadi. Tadqiqot davomida kuzatilgan holatlardan biri shuki, ko‘plab ijtimoiy pedagoglar o‘z faoliyatini asosan muammo kelib chiqqandan keyin boshlaydilar, ya’ni ular profilaktik ishlarni emas, balki muammoni bartaraf etishga qaratilgan faoliyatni olib boradilar, bu esa ajrimlarning oldini olish samaradorligini pasaytiradi. Shu sababli tadqiqotda ilgari surilgan asosiy takliflardan biri — ijtimoiy pedagog faoliyatini profilaktik yondashuv asosida tashkil etish, ya’ni oila tuzilishidan boshlab muntazam ravishda psixologik-pedagogik maslahatlar, treninglar va ma’naviy-ma’rifiy suhbatlar o‘tkazishni yo‘lga qo‘yish zarurligidir. Bundan tashqari, tadqiqotda aniqlanishicha, ijtimoiy pedagoglar faoliyatining samaradorligi ularning kasbiy tayyorgarlik darajasi, shaxsiy fazilatlari va jamoatchilik bilan hamkorlik ko‘nikmalariga bevosita bog‘liq. Yuqori malakali ijtimoiy pedagoglar oilalar bilan ishonchli muloqot o‘rnatish, nizoli vaziyatlarni ijobiy yo‘l bilan hal etish va farzandlar tarbiyasiga ongli yondashish bo‘yicha samarali ish olib borishlari kuzatildi. Shuningdek, tadqiqot davomida xorijiy tajribalardan, xususan, Finlyandiya va Germaniyada ijtimoiy pedagoglarning oilalar bilan ishlashdagi tajribalaridan foydalanish natijasida aniqlanishicha, u yerda ijtimoiy pedagoglar oila hayotiga integratsiyalashgan holda, psixolog va mediatsiya mutaxassislari bilan jamoaviy tarzda ishlaydilar. Bu tajribani O‘zbekiston sharoitida qo‘llash ijobiy natijalar berishi mumkin, chunki u oilaviy muammolarni erta bosqichda aniqlash va hal etishga yordam beradi. Shuningdek, mahalla tizimida faoliyat yuritayotgan ijtimoiy pedagoglar uchun muntazam ravishda malaka oshirish kurslari, seminar-treninglar tashkil etilishi, ularga metodik qo‘llanmalar va psixologik test tizimlari bilan ta’minlash zarur. Tadqiqot muhokamasi jarayonida aniqlanishicha, aholining katta qismi ijtimoiy pedagoglarning faoliyatidan bexabar yoki ularning xizmatlaridan foydalanmaydi, bu esa axborot-targ‘ibot ishlarini kuchaytirish zaruratini keltirib

`

chiqarmoqda. Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni isbotladiki, ijtimoiy pedagoglarning faoliyatini tizimli asosda yo‘lga qo‘yish, profilaktik va tarbiyaviy yondashuvlarni kuchaytirish, psixologik yordam ko‘rsatish madaniyatini oshirish orqali oilaviy ajrimlar sonini kamaytirish mumkin. Shu bilan birga, davlat va jamiyat hamkorligi asosida ijtimoiy pedagoglarning oila bilan ishlash jarayonini qo‘llab-quvvatlash, ularning huquqiy maqomini mustahkamlash va mehnatini rag‘batlantirish tizimini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Начало формы

Конец формы

Начало формыXulosa. Yuqoridagi tadqiqot natijalari asosida xulosa qilish mumkinki, oilaviy ajrimlarni oldini olishda ijtimoiy pedagogning o‘rni beqiyos bo‘lib, u jamiyatda sog‘lom, barqaror va ma’naviy jihatdan mustahkam oilani shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Ijtimoiy pedagogning asosiy vazifasi — oila a’zolari o‘rtasidagi munosabatlarni tahlil qilish, nizolarni erta bosqichda aniqlash, ularni bartaraf etish va profilaktik chora-tadbirlarni amalga oshirishdan iboratdir. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, ajrimlarning asosiy sabablari kommunikatsiya yetishmovchiligi, iqtisodiy tanglik, psixologik mos kelmaslik va ijtimoiy muhit ta’siri bilan bog‘liq bo‘lib, ularni bartaraf etishda ijtimoiy pedagogning psixologik, pedagogik va ma’naviy yondashuvi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Shu bois, ijtimoiy pedagoglar faoliyatini samarali tashkil etish uchun ularning kasbiy malakasini oshirish, oilalar bilan ishlashda individual va guruhiy yondashuvni kuchaytirish, mahalla va ta’lim muassasalari bilan hamkorlikni mustahkamlash zarur. Xorijiy tajribalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, mediatsiya tizimini joriy etish, psixologik maslahat markazlarini rivojlantirish va ijtimoiy pedagoglar faoliyatini davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash oilaviy ajrimlarni kamaytirishda ijobiy samara beradi. Shu asosda aytish mumkinki, ijtimoiy pedagoglarning oilaviy barqarorlikni ta’minlashdagi faoliyati nafaqat ajrimlarning oldini olish, balki jamiyatning ma’naviy salomatligi va farovonligini ta’minlashga xizmat qiladi. Demak, ijtimoiy pedagogning oilaviy ajrimlarni oldini olishdagi o‘rni — bu jamiyat barqarorligini saqlash, sog‘lom ijtimoiy muhitni yaratish va yosh avlodni to‘g‘ri tarbiyalashning eng muhim kafolatlaridan biridir.

`

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimova V.M. Oila psixologiyasi asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2019.
2. G‘ofurova D.S. Ijtimoiy pedagogika: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
3. Hasanov A. Oilaviy munosabatlarda nizolarni boshqarishning psixologik asoslari. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2021.
4. Jalilova N. Oilaviy ajrimlarning ijtimoiy oqibatlari va ularni oldini olish yo‘llari. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2022.
5. Tursunova Z. Ijtimoiy pedagog faoliyatida profilaktik ishlarning metodik asoslari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2023.
6. OECD Family Database. Family well-being and divorce statistics. – Paris: OECD Publishing, 2021.
7. Niemi H. va Isotalo M. Social pedagogy and family support in Finland. – Helsinki: University of Helsinki Press, 2020.

`